УДК 336.71:65.012.32

Теоретико-методичні аспекти управління кредитним потенціалом банку

Анастасія Юріївна Маслова,
доцент кафедри банківської справи
Харківського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
кандидат економічних наук

Олена Миколаївна Мусієнко,
доцент кафедри банківської справи
Харківського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
кандидат економічних наук

Анотація. Досліджено теоретичні підходи до визначення поняття кредитного потенціалу банку, визначено взаємозв'язок елементів управління і послідовність дій при організації кредитної діяльності банку, виокремлено місце кредитного потенціалу в управлінні кредитною діяльністю банку, проаналізовано структуру активів і кредитного портфеля банків України, систематизовано основні проблеми управління кредитним потенціалом банку та охарактеризовано причини їх виникнення.

Ключові слова: банк, кредитна діяльність, управління кредитною діяльністю, кредитний портфель, ресурси банку, синергетичний чинник управління, кредитний ризик, кредитний потенціал.

Постановка проблеми. Банк являє собою відкриту складну динамічну систему, яка залежить від багатьох активних елементів управління. Сьогодні українські банки функціонують в умовах ринкової невизначеності, ризику і посилення впливу макроекономічних чинників. За таких обставин питання ефективної роботи банку в умовах динамічного зовнішнього оточення спроможні вирішити ті установи банків, які мають чітко визначені місію і стратегію розвитку, конкретні тактичні орієнтири, націлені на розробку й упровадження ефективних управлінських рішень, здатних забезпечувати стійкий функціональний розвиток їхньої діяльності. Особливо значимим пріоритетом діяльності банків у сучасних умовах є діяльність на кредитному ринку, оскільки альтернативні напрями реалізації активних операцій на сьогодні не є актуальними і не мають попиту в бізнес-середовищі банків. А отже, особливої актуальності набуває питання управління кредитною діяльністю банку, яке слід розглядати як складну систему. Слід зазначити, що банківський сектор за своїм функціонально-економічним призначенням – найсуттєвіший учасник фінансового ринку, який має дієві важелі впливу на процес формування ресурсних потоків економічної системи в цілому. У свою чергу, розв'язання проблеми відповідності потреб реального сектору в кредитних ресурсах і можливостей банківського сектору їх задовольняти, що особливо важливо в сучасних умовах розвитку національної економіки, продукує проблему збалансованості строкової структури кредитного потенціалу банку. Тому виникає необхідність у розробленні комплексного науково-методичного підходу до оцінки результативності управління кредитним потенціалом банку.

Діяльність кредитного відділу значною мірою залежить від внутрішнього менеджменту банку, способів і методів управління. У дослідженнях сучасних науковців-економістів достатньо уваги приділяється лише окремим складовим системи управління кредитною діяльністю, які розглядаються ізольовано один від одного. Вибірковий характер висвітлення визначених елементів не відображає специфіки зв'язку між ними. Виходячи з цього, доцільно розглянути кожний з елементів управлінського блоку й визначити взаємозв'язки між ними.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти організації кредитної діяльності знаходять відображення у працях таких вітчизняних та зарубіжних авторів: І. О. Бланка, О. В. Васюренка, В. Я. Вовк, В. М. Голуб, А. Б. Камінського, О. І. Лаврушина, В. Д. Лагутіна, Е. Морсмана, А. М. Мороза, Л. О. Примостки, Н. Г. Ревенко, І. Н. Рикової, П. С. Роуза, М. І. Савлука, В. А. Сидоренка та інших. Проте слід визнати, що зміна конкретних історичних подій та економічних умов зумовила перегляд основних засад ефективності організації кредитного процесу.

Метою статті є розроблення та обґрунтування теоретико-методичних аспектів управління кредитним потенціалом банку в контексті ефективного забезпечення використання і реалізації ресурсної складової в банківській діяльності.

Виклад основного матеріалу. Важливим аспектом банківської практики прийнято вважати управління кредитним портфелем банку. Одним із поширених підходів до визначення поняття «кредитний портфель банку» є трактування його як сукупності всіх позик, наданих банком із метою отримання доходу. Такої думки дотримуються автори Енциклопедії банківської справи в Україні [8, с. 312].

Л. О. Примостка аналогічно розглядає «кредитний портфель» як сукупність усіх кредитів, наданих банком для одержання доходів [11, с. 125]. При цьому

автор виділяє основні показники, які характеризують кредитний портфель: дохідність і відповідний рівень ризику [12, с. 164–166].

О. В. Васюренко, В. Я. Вовк і А. М. Герасимович у наукових дослідженнях також доводять значимість підходу «дохід – ризик» в управлінні кредитним портфелем [1, с. 156; 3, с. 187; 9, с. 37]. Головна теза такого підходу полягає в тому, що при управлінні кредитним портфелем банк користується основним принципом – принципом пріоритетності мінімізації рівня ризику над дохідністю.

В. М. Голуб управління кредитним портфелем вважає доцільно звести до управління кредитним ризиком, аргументуючи такий підхід визначенням кредитного ризику як синергетичного чинника, що впливає на якість кредитного портфеля банку [6, с. 6]. З огляду на це можна констатувати, що у площині управління кредитним портфелем банку лежить ризик, при цьому вагоме місце у кредитній діяльності займають саме кредитні ризики. Ґрунтовність таких висновків підтверджується результатами досліджень О. В. Васюренка і В. Ю. Подчесової, які визначають «кредитний ризик» як «імовірнісні негативні зміни в стані функціонування банку в разі виникнення небажаних і, можливо, непередбачених подій під час здійснення кредитного процесу, пов'язаних із проявом конкурентної боротьби, які структуруються на події прямої або опосередкованої дії стосовно впливу на стан розвитку банку, що визначає наявність множинності різновидів кредитних ризиків» [4, с. 35].

Разом із тим важливо підкреслити, що банк – установа, яка активно розвивається і постійно нарощує обсяги кредитного портфеля. Тому, визначаючи кредитні горизонти на певні проміжки часу, слід ураховувати всі можливості оптимального і максимально ефективного використання банківських ресурсів, спрямованих на кредитування, що, насамперед, визначає необхідність розгляду такої характеристики динаміки кредитної діяльності, як кредитний потенціал банку. Обґрунтуванням саме такого визначення є результати дослідження В. І. Волохова, який пропонує враховувати при визначенні меж нарощення обсягів кредитних вкладень ресурсний потенціал банку як можливість збільшення ресурсної бази за умов дотримання оптимальності її структури [5, с. 46].

Підсилює значимість розгляду кредитного потенціалу в системі управління кредитною діяльністю банку зауваження російських учених І. Н. Рикової і Н. В. Фісенко щодо залежності обсягу коштів, які включають до процесу відтворення, від мобілізації тимчасово вільних ресурсів і перетворення їх у капітал [13, с. 2]. Тим самим автори визначають роль кредитного потенціалу банку в забезпеченні потреб економіки у грошових коштах.

Отже, можна стверджувати, що сутність кредитного потенціалу визначається наявними і перспективними можливостями банківських ресурсів, спрямованими, перш за все, на збільшення обсягу наявного кредитного портфеля.

Поряд із цим, слід ураховувати той факт, що зростання масштабів кредитування означає не тільки збільшення дохідності банку, а й загрозу виникнення додаткових кредитних ризиків.

Визначена О. В. Васюренком і В. Ю. Подчесовою [2, с. 32–33; 10, с. 7] функціональна залежність між обсягом наданих кредитів і величиною кредитного ризику свідчить про те, що кредитний ризик змінюється протягом усього процесу кредитування.

Структурну взаємозалежність основних компонент системи управління кредитною діяльністю (кредитний потенціал, кредитний портфель, кредитний ризик) подано на *рис.*

Структура взаємозв'язків певних елементів відображає логічну послідовність дій при організації кредитної діяльності банку.

Домінуючим напрямом діяльності сучасних установ банків як активних посередників на ринку фінансових послуг є акумулювання і координація значної частини ресурсних потоків країни.

Переважаючим моментом цього процесу є визначення доцільності реалізації кредитних операцій банків з урахуванням наявного ресурсного забезпечення. Узгодженість трансформації ресурсів дозволяє визначити як рівень загального прибутку, оскільки саме кредитні операції мають найбільшу питому вагу у структурі активів, так і доцільні межі управління кредитною діяльністю, базуючись на особливостях комплексного менеджменту активів і пасивів банку.

З урахуванням вищезазначеного базовим елементом процесу управління кредитною діяльністю банку є кредитний потенціал, до складу якого входять реальні та потенційно можливі кредитні ресурси. Саме від ефективності формування та використання кредитного потенціалу залежить якість кредитного портфеля банку, а отже, і загальний рівень ризиковості кредитних операцій і прибутковості кредитної діяльності в цілому. Це обґрунтовує пріоритетну взаємозалежність джерел фінансування кредитних операцій і першочергове значення кредитного потенціалу в процесі формування прибутку банку від кредитної діяльності.

Отже, слід зазначити, що всі складові системи управління кредитною діяльністю (кредитний потенціал, кредитний портфель, кредитний ризик) перебувають у тісній взаємозалежності та доповнюють один одного, підсилюючи при цьому ефективність кредитної діяльності банку. Вибуття будь-якої ланки спричинить порушення цілісності кредитного процесу, що призведе до виникнення непередбачених ситуацій, зменшення надійності кредитних відносин. Разом із тим недостатня розвиненість будь-якого елементу досліджуваної системи також негативно вплине на кредитну діяльність банку, а саме: знизить його конкурентоспроможність і прибутковість, зменшить обсяги кредитних операцій, уповільнить процес розширення асортименту кредитних продуктів і послуг тощо.

Управлінська складова – завершальна в системі кредитування й особливо важлива, оскільки ефективність управління кредитним процесом банку має тісний зв'язок з ефективною діяльністю банку. Банки з метою створення системи оперативного управління, передусім, орієнтуються на збільшення продажу кре-

дитних продуктів і послуг, що, у свою чергу, досягається за допомогою основних ланок управління процесом кредитування: управління кредитним потенціалом, кредитним портфелем, кредитним ризиком.

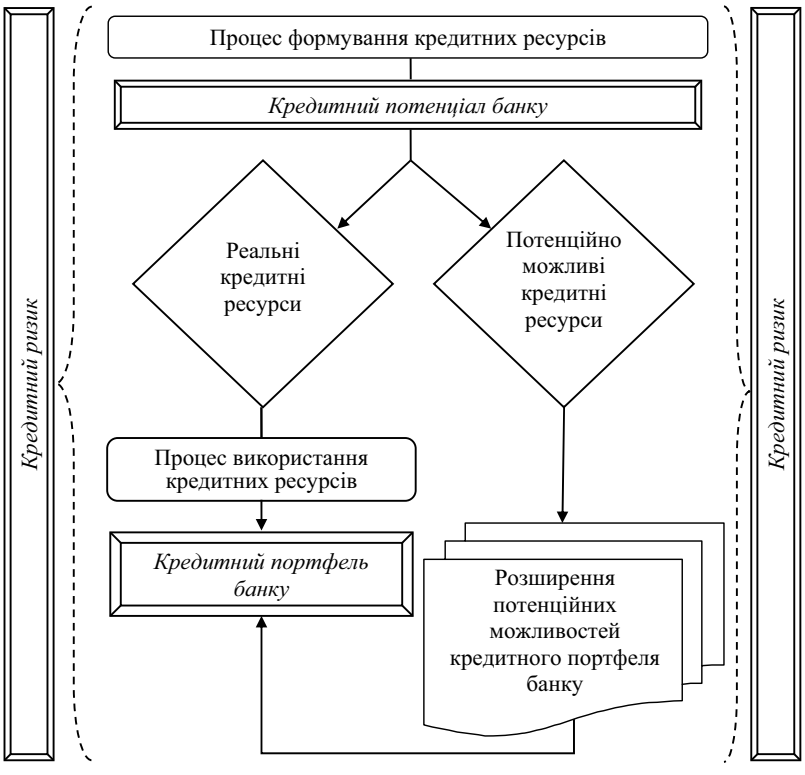

Рис. Місце кредитного потенціалу в управлінні кредитною діяльністю банку

Примітка. Запропоновано авторами

Вагоме місце, на наш погляд, серед складових зазначеної системи управління посідає управління кредитним потенціалом банку.

Сьогодні банки України управляють не лише наявними кредитними ресурсами, а й намагаються ефективно використовувати свої потенційні можливості, освоюючи нові сегменти кредитного ринку, тому вміле управління кредитним потенціалом у сучасних економічних умовах набуває особливо актуального значення.

При визначенні характеристики кредитної діяльності банків у контексті реалізації кредитного потенціалу слід виділити необхідність урахування особливостей кредитної діяльності як банківського сектору в цілому, так і в розрізі конкретних банків зокрема. Аналіз сучасного стану банківського сектору України в загальній кредитній активності вітчизняних банків зосереджується на визначенні питомої ваги кредитних операцій у структурі активів. Це, у свою чергу, дасть можливість визначити пріоритети розміщення сформованих ресурсів банків та основну динаміку коливання результуючих компонент розміщення кредитного потенціалу банків у цілому.

Здійснення активних операцій повинно бути виваженим і забезпечувати максимальне отримання прибутку.

Саме тому аналіз активів банків відіграє важливу роль в їхній діяльності (*табл. 1*).

Таблиця 1

Структура активів банківського сектору України, млн грн

№ пор.	Стаття	Дата						
		01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
1.	Готівкові кошти та банківські метали	11 430	18 313	20 668	21 725	26 749	27 008	30 346
2.	Кошти в Національному банку України	15 280	19 120	18 768	23 337	26 190	31 310	33 740
3.	Залишки коштів на коррахунках, відкритих в інших банках	18 535	26 293	40 406	51 323	67 596	78 395	99 472
4.	Кредити надані	269 294	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327
	з них: кредити, надані суб'єктам господарської діяльності	167 661	276 184	472 584	474 991	508 288	580 907	609 202
	кредити, надані фізичним особам	77 755	153 633	268 857	222 538	186 540	174 650	161 775
5.	Довгострокові кредити	157 224	291 963	507 715	441 778	420 061	426 430	394 246
	з них: довгострокові кредити суб'єктам господарювання	90 576	156 355	266 204	244 412	262 199	290 348	276 683
6.	Прострочена заборгованість за кредитами	4 456	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520

Закінчення табл. 1

№ пор.	Стаття	Дата						
		01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
7.	Вкладення в цінні папери	14 466	28 693	40 610	39 335	83 559	87 719	96 340
8.	Резерви під активні операції банків	13 289	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319
	Усього активів банків	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192

Примітка. Побудовано авторами за даними [7].

Ефективне здійснення активних операцій за економічним значенням повинно забезпечувати оптимальне співвідношення між ризиком і прибутковістю кредитної діяльності банку. Саме тому аналіз структури активів банку й визначає основні напрями розміщення ресурсної бази.

З *табл. 1* видно, що основну частку в структурі активів банків України займають кредитні операції, інші статті відповідають порівняно незначним часткам у сукупних активах, найменшу питому вагу серед дохідних активних операцій банку мають вкладення в цінні папери.

Слід зазначити, що в період розгортання фінансової кризи відчутно збільшувалися резерви під активні операції банків, більшу частку яких займають резерви на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями. Проте такі тенденції не характерні в умовах сучасного розвитку національної економіки (див. *табл. 1*).

На фоні загальної зміни активів банку відбуваються відповідні зміни у кредитних операціях. У цілому значна питома вага кредитів у структурі активів може свідчити про пріоритетність розміщення банками своїх ресурсів у високодохідну кредитну діяльність, яка має високий ступінь ризику.

Слід відмітити, що обсяги кредитної діяльності банків значно зменшилися в періоді, який аналізується, що обумовлювалося низкою вагомих причин:

- поширенням наслідків світової фінансово-економічної кризи в розрізі банківського сектору України;
- прийняттям Національним банком України нормативних документів щодо запобігання наслідкам фінансової кризи шляхом обмеження кредитної активності банків;
- скороченням ресурсної бази внаслідок ускладнення доступу до зовнішніх ринків капіталу та значного відпливу коштів із поточних і депозитних рахунків клієнтів;
- зростанням обсягів заборгованості за проблемними кредитами;
- погіршенням фінансового стану підприємств унаслідок зменшення попиту на вітчизняну продукцію і значного зниження платоспроможності фізичних осіб.

Посткризовий період характеризувався поступовим відновленням банківського кредитування і незначним пожвавленням темпів зростання активів українських банків порівняно з періодом кризи. Проте операційне кредитне середовище банків залишається нестабільним, що пояснюється, перш за все, надлишком ресурсної бази банків за стриманого обсягу кредитних потоків, що доводить визначену тенденцію банківського кредитування за основними секторами економіки в розрізі зазначених періодів (*табл. 2*).

Таблиця 2

Структура кредитного портфеля банків у розрізі секторів економіки за 2002–2013 роки, млн грн

Сектор	Період						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Фінансові корпорації	5 932,42	9 789,29	14 013,9	13 239,7	16 441	17 299	17 161
Сектор загального державного управління	3,95	11,99	5 755,47	5 822,5	8 532	7 788	5 580
Нефінансові корпорації	260 475,8	443 664,7	462 214,7	453 678,3	575 545	589 632	606 947
Домашні господарства	160 386,5	280 490,0	241 248,6	236 251,3	201 224	189 431	188 269
Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	68,7	65,7	62,5	61,4	67	60	58
Усього	426 867,3	734 021,7	723 295,1	709 053,3	801 809	804 210	818 014

Примітка. Побудовано авторами за даними [7].

Аналізуючи дані *табл. 2*, слід відзначити майже однаковий темп зростання кредитів за основними двома галузями: нефінансовими корпораціями і домашніми господарствами. З *табл. 2* видно, що період початку 2008 року – першої половини 2009-го відзначався різкою зміною пріоритетів банківського кредитування. Це пов'язано, передусім, з негативним проявом наслідків фінансової кризи, проекція яких, насамперед, відобразилася на банківському кредитному ринку. І основними заходами при реалізації кредитної політики банків стало різке зниження не тільки обсягів кредитів, а й відчутний перерозподіл галузей кредитування.

Аналіз особливостей проведення кредитної політики групою вітчизняних банків дав можливість установити певні закономірності процесу управління кредитним потенціалом у банках України, які представлено в *табл. 3*.

Таблиця 3

Основні проблеми управління кредитним потенціалом банку і причини їх виникнення

Загальні закономірності кредитування банків України	Проблеми управління кредитним потенціалом банків	Чинники, що сприяють або перешкоджають управлінню кредитним потенціалом банку
Реальний сектор економіки не є пріоритетним напрямом кредитування для банківського сектору України, оскільки економічна нестабільність, у тому числі зниження рівня ВВП, зростання темпів інфляції, нестабільність національної валюти, спонукають банки розміщувати кошти в галузі, які зможуть швидко дати прибуток	Дефіцит довгострокових кредитних ресурсів не дозволяє банкам забезпечити пропозицію довгострокового кредитування на рівні, який відповідав би потребам економіки	Надмірна інформаційна насиченість засобів масової інформації про невиконання банками фінансових зобов'язань сприяє формуванню неправильної громадської думки стосовно функціонування банківського сектору, що породжує недовіру клієнтів до банків, спонукає позичальників не повертати кредити вчасно
Системоутворювальні банки розвивають кредитування фізичних осіб за рахунок компенсування ризиків високими процентними ставками, а також віддають перевагу стабільним корпоративним клієнтам, стійкішим до мінливих умов транзитивної економіки; у свою чергу, банки з невеликим розміром активів, переважно III–IV груп, кредитують малий і середній бізнес, застосовуючи індивідуальний підхід до позичальників	Недостатній асортимент кредитних продуктів здебільшого спрямований на задоволення вузького кола клієнтів	Постійні зміни в нормативно-правовому регулюванні банківської діяльності ускладнюють прогнозування економічних процесів на тривалий період і часто негативно позначаються на функціонуванні банків. Так, наприклад, мораторій на дострокову видачу банківських депозитів викликав недовіру населення в цілому до банківської системи, що зумовило зменшення попиту на депозитні продукти для фізичних осіб, і, як наслідок, знизилися обсяги кредитних ресурсів
Відсутність забезпечення значної частини споживчих кредитів і вагома частка бланкових кредитів у кредитному портфелі банків	Неефективність механізму забезпечення коротко- і довгострокових кредитів	Пріоритетність отримання надприбутків від реалізації кредитних операцій за всіма напрямами і видами кредитів, що обумовлює відсутність дилеми «ризик – прибуток» як перспективного напряму кредитного ризик-менеджменту
Диференційована структура органів управління кредитним ризиком із наявністю нерозгалуженої організаційної структури, що особливо характерно для банків III–IV груп	Відсутність єдиного підходу до організації системи кредитного ризик-менеджменту банків та обмежене використання сучасних методів управління кредитним ризиком	Системи кредитного ризик-менеджменту в більшості українських банків перебувають на початковому етапі формування поряд з агресивною кредитною політикою, що, у свою чергу, призводить до виникнення зростання рівня простроченої заборгованості

Примітка. Побудовано авторами за даними [7].

Висновки. Таким чином, головна проблема ефективності управління кредитним потенціалом – невідповідність між терміновою структурою депозитів і кредитів. Узагальнюючи основні напрями кредитної діяльності досліджуваних банків, слід зауважити, що існує тенденція розвитку тільки тих кредитних програм, які передбачають прийнятний рівень ризиків і мінімальні вимоги до їхнього забезпечення. Вітчизняні банки віддають перевагу здебільшого кредитуванню за такими галузями, як сфера виробництва, роздрібна та оптова торгівля, харчова промисловість, споживче кредитування, що не відповідає сучасним вимогам диверсифікації кредитних ризиків. Відповідно до цього постає необхідність у комплексній кількісній оцінці процесу реалізації кредитного потенціалу з використанням сучасних методів математичного моделювання, який найоптимальніше оцінює загальний рівень ефективності процесу управління, що є напрямом дальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко ; за ред. А. М. Герасимовича. – К. : КНЕУ, 2004. – 600 с.
2. Васюренко О. Ціна кредитних ресурсів як ключова складова системи управління кредитним ризиком / О. Васюренко, В. Подчесова // Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 28–34.
3. Васюренко О. В. Банківський менеджмент : посібник / О. В. Васюренко. – К. : Вид. центр «Академія», 2001. – 301 с. – (Альма-матер).
4. Васюренко О. В. Інструментарій аналізу в системі кредитного ризик-менеджменту : монографія / О. В. Васюренко, В. Ю. Подчесова. – К. : УБС НБУ, 2010. – 191 с.
5. Волохов В. Структура зобов'язань комерційних банків як фактор ефективності їх кредитних операцій / В. Волохов // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 8. – С. 45–47.
6. Голуб В. М. Управління кредитним портфелем комерційного банку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.04.01 / Голуб Владислав Миколайович ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2004. – 19 с.
7. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
8. Енциклопедія банківської справи України / редкол. : В. С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Молодь; Ін Юре, 2001. – 680 с.
9. Пасічник І. Розробка аналітичного інструментарію оцінки ефективності кредитної політики банку / І. Пасічник, В. Вовк // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 1. – С. 36–39.

10. Подчесова В. Ю. Управління кредитним ризиком банку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Подчесова Валерія Юріївна. – Суми : ДВНЗ «Укр. акад. банк. справи НБУ», 2009. – 19 с.
11. Примостка Л. О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л. О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118–125.
12. Примостка Л. О. Сучасний стан та тенденції банківського кредитування / Л. О. Примостка // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. / відп. ред. А. М. Мороз. – К. : КНЕУ, 2010. – Вип. 15. – С. 163–170.
13. Рыкова И. Н. Оценка финансовой эффективности использования кредитного потенциала в банковском секторе / И. Н. Рыкова, Н. В. Фисенко // Финансы и кредит. – 2006. – № 33 (237). – С. 2–7.

Summary. In the article investigational theoretical approaches in relation to determination of concept of bank' credit potential certainly intercommunication of custom controls and sequence of executions during organization of bank' credit activity, the place of credit potential in the management of bank credit activity is selected, the structure of assets and credit portfolio of Ukrainian banks is analysed, the basic problems of bank' credit potential management and reasons of their origin are described.
Keywords: bank, credit activity, management, credit portfolio, resources of bank, sinergistical factor of management, credit risk, credit potential, credit potential.